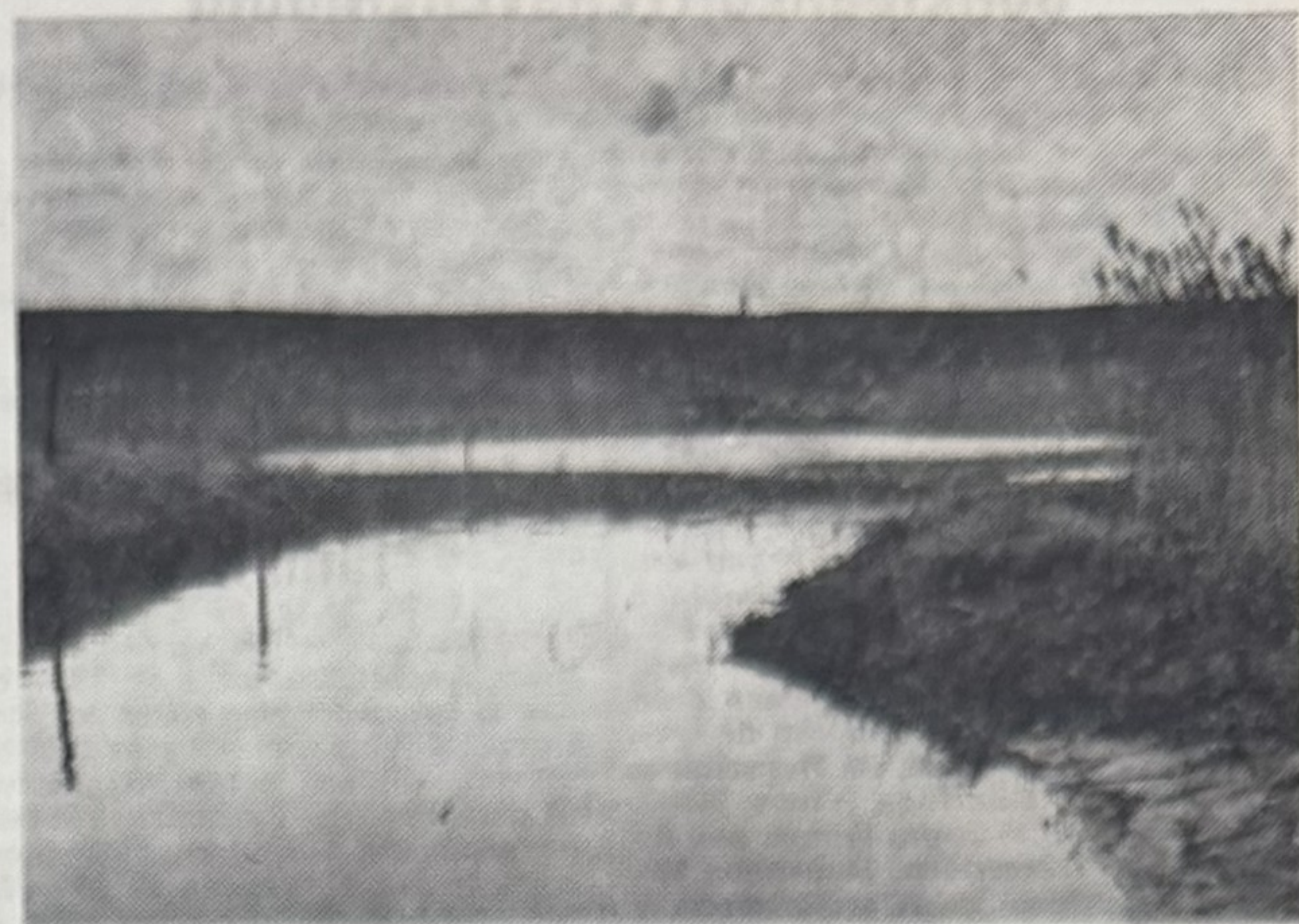

Wanneer u van Godlinze naar Bierum rijdt, ziet u halverwege het kleine torentje van de kerk van Losdorp, staande op de deels afgegraven wierde. Een ietwat merkwaardig dorp dit Losdorp. Dit komt voornamelijk doordat het door Het Spijkster Maar in tweeën wordt gedeeld, zodat men denkt met twee dorpen te doen te hebben. Losdorp kwam vroeger al voor onder de naam Lessorpe, Loessdorp en zelfs als Loesdorff. Ook komen we de uitdrukking "Thet lessa therp of tharp" d.i. 'het kleine dorp' tegen. Een samentrekking en accentverlegging of sycopie tot "Lesthorp" ligt zeer voor de hand.

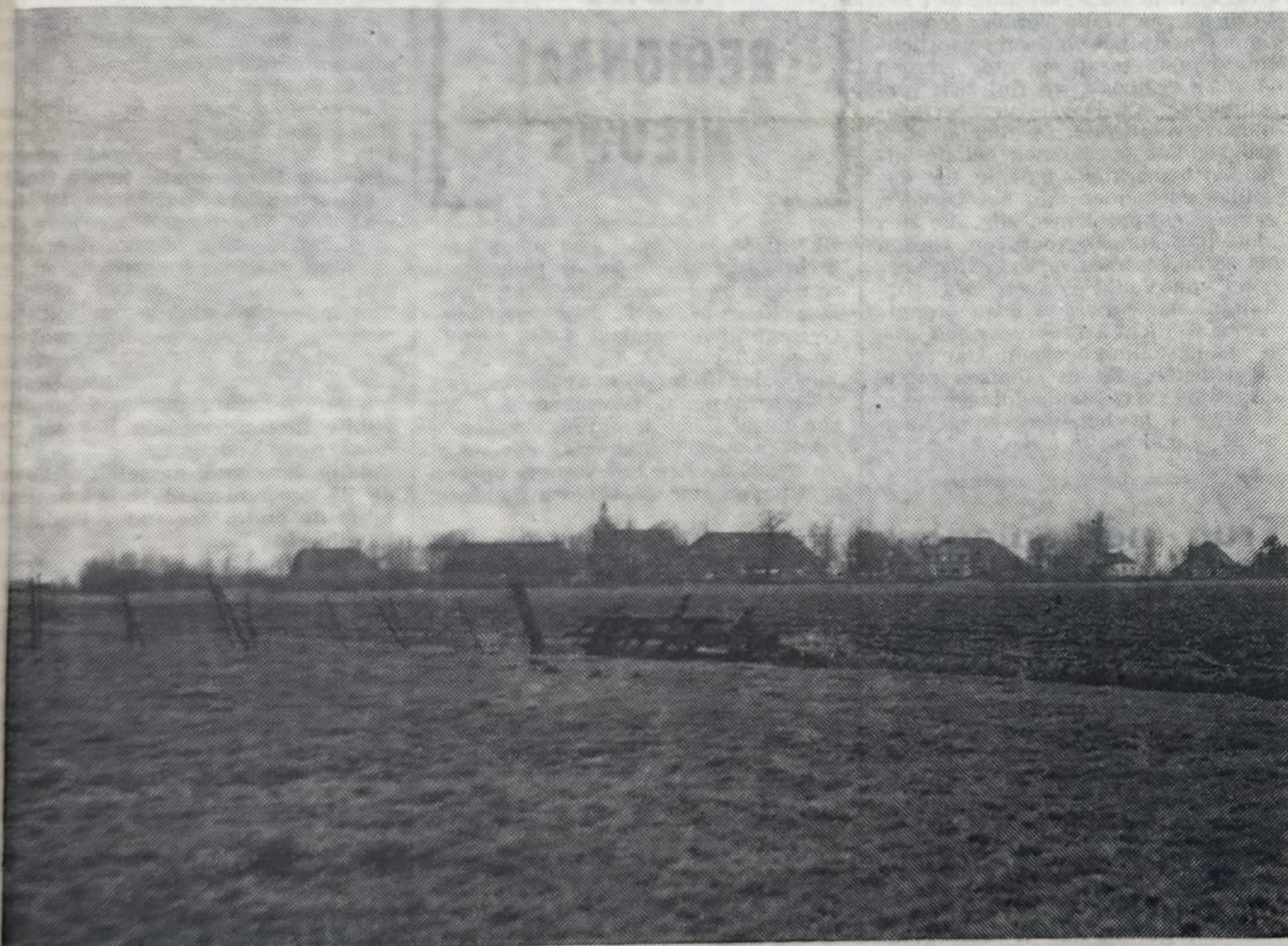
Een rustig dorp dit Losdorp en enigszins afgelegen. De bochtige dorpsweg kruist zoals gezegd 't Spijkster Maar en dan na een grote bocht, ontdekt u het oudste gedeelte van dit dorp, nl. de wierde. Over de Fraeylemaweg (genoemd naar de in de 18de-eeuw afgebroken borg) komt u via een smal dwarsweggetje op een miniatuur parkeerplaatsje; hier kunt u niet verder. Via 'n bruggetje komt men op het kerkhof. Van hieraf kunt u zien hoe de oude wierde is afgegraven. Jammer dat men vroeger de waarde van onze oudste cultuurmonumenten niet onderkende en de terpaarde als kunstmest verkocht. Daardoor zijn vele wierden verminkt en vele kunstvoorwerpen en andere waardevolle gebruiksvoorwerpen met alle gegevens verloren gegaan. Gelukkig gaat men er hier en daar toe over, sommige verminkte wierden weer met aarde aan te vullen, zodat 't oorspronkelijke beeld weer wordt herkregeen.

Eén van die wonderlijke kolken is het zogenaamde "Ailsgat" bij Oude-schip in de gemeente Uithuizermeeden.

LOSDORP ROND HET SPIJKSTER MAAR

24 door J. RITTERSMA
Foto's: Paul Wernekinck

Het landelijk en rustig gelegen Losdorp, bekeken vanuit een hoek, die voor zichzelf spreekt.

Kerk...

Centraal op de wierde van Losdorp staat de Ned. Herv. kerk. Het is een rechthoekig gebouw, in oorsprong waarschijnlijk daterend uit de 13de-eeuw. Het gehele bouwwerk is dikwijls gewijzigd, getuige de diverse gedenkstenen in de buitenmuur van de toren. Eén der stenen dateert uit 1662 en vermeldt, dat een zekere Bernhardt Entens van Helpen (Helpman) de toren heeft laten vernieuwen en verhogen. Ook in 1775-1776 is het gebouw gewijzigd. Het inwendige van de kerk valt op door het gave en deftige interieur, met een prachtig gesneden preekstoel in Lodewijk XV-stijl. Nu zijn we niet in de eerste plaats met u naar Losdorp gegaan om de kerk. Nee, we zijn voornamelijk met u naar deze kerk gegaan vanwege het graf van ds Westendorp, die naast de toren van Losdorp ligt begraven. Dit geeft ons tevens de gelegenheid iets te vertellen over deze dominee.

Nicolaas Westendorp

Ds Nicolaas Westendorp is in het jaar 1773 te Farmsum geboren. Hij werd in 1794 predikant te Sebaldeburen. In 1812 vertrok hij naar Losdorp, waar hij z'n verdere leven heeft doorgebracht. Behalve als

dominee bekleedde hij diverse functies. Hij was schoolopziender, geschiedschrijver en oudheidkundige; bovendien was hij medewerker aan het tijdschrift "Antiquiteiten". Het was in de tijd van Westendorp te doen gebruikelijk, dat de zg. geleerden belangstelling hadden voor overleveringen en volksverhalen. Terwijl er in den lande vele liefhebbers waren, maar niemand vakman was, werkte in Groningen de eerste deskundige, nl. ds Westendorp. Hij was de eerste in ons gewest, die de waarde van de overleveringen onderkende. Hij luisterde naar de volksverhalen en trok de provincie in om te zien en te horen wat er nog van over was.

We schreven reeds, dat hij ook schoolopziender was. Hij verzorgde zodoende de tweede druk van het aardrijkskundig schoolboekje voor de provincie Groningen. Het is het merkwaardigste schoolboekje over onze provincie geworden, dat ooit verschenen is, want bij elke plaats staat in het kort de overleverings-geschiedenis opgetekend.

Als dominee waarschuwde hij deze verhalen niet te geloven, maar als folklorist kon hij ze ook niet verzwijgen. Het is natuurlijk niet verwonderlijk, dat Westendorp zich het meest aangetrokken voelde tot kerken, torens en kloosters, daar was hij predikant voor. We zullen Westendorp eens volgen op één van zijn tochten door Noord-Groningen. Zo schrijft hij b.v. over

de zg. Noormannenpoortjes in de kerken: „Onder de merkwaardigheden van Groningerland behoren niet in de laatste plaats de Noormannendeurtjes in de noordermuur van tal van kerken in de Ommelanden, de deuren, op last van de Noormannen zo laag gemaakt, dat men zich moest bukken bij het uitgaan van de kerk en aldus een nederige groet moest brengen aan het Noorden”.

Hij noemt als voorbeeld Godlinze. De conclusie van Westendorp inzake Noormannenpoortjes is trouwens reeds lang achterhaald door andere feiten en gegevens. Men kwam nl. tot het vermoeden dat deze deurtjes bestemd waren voor de priesters en de dienaren. Dat men zich moest bukken wanneer men de kerk binnenging, kan verklaard worden door de verhoging van het maaiveld van het kerkhof rond de kerk door de eeuwen heen. Praktisch elk oud kerkhof is in de loop der jaren — door diverse oorzaken — omhoog gekomen.

Bij 'n bezoek aan Leermens schrijft Westendorp: „Dikwijls staarden wij op den nu afgebroken ouden toren met deszelfs beide spitsen: dezelve zouden door de drie zusters zijn gebouwd, doch doordien de eene zuster overleed, voor en eeler het werk volyaardigd was, zoo plaatste men in het midden eene steenen doodkist of sarcophaag, waarbij de heksen (zo vertelt het volk) nog lang in den nacht vergaderden en zelfs maaltijden hielden. Onzes inziens getuigt dit volksverhaal van den hogen ou-

derdom en de vorige merkwaardigheid van dit dorp”.

Van het Oudenklooster bij Holwierde schrijft hij: „Wij bezochten meermalen Feldwerd of Oudenklooster, waar eertijds een aanzienlijke abdij stond. Deze abdij bezat meer dan 11 grazen lands, behalve andere eigendommen en inkomsten.”

Ds Westendorp zou geen Groninger geweest zijn, als hij geen open oog had gehad voor de volksverhalen, die geschiedkundige herinneringen en levend houden. Er zijn nl. veel plaatsen waar wat is gebeurd en nog nog een stapje verder en we zijn bij de historische overleveringen.

In dit verband zijn te noemen: de historische overlevering van "Het Riepster Licht" (zie artikel van deze serie), en de verhalen over Mepsche van Faan, enz.

Kolken...

Tenslotte komen we bij het water dat in ons gewest in de oude tijden nog zoveel grotere rol speelde dan tegenwoordig. In de eerste plaats noemen we dan de kolken, die herinneren aan de geweldige overstromingen waarmee de volksfantasie zich bezig hield. De kolken zijn in de overleveringen altijd grondeloos diep en bevatten wonderlijke beesten en schatten.

Eén van die wonderlijke kolken is het zogenaamde "Ailsgat" bij Oude-schip in de gemeente Uithuizermeeden. Het overleveringsverhaal luidt als volgt:

Mechailtjekolk ligt ter zo stil en vredig teg'n diek. 't Is ter zo rustig en mainstied gain rimpel op 't wotter. Mor of ter wel plus is? 't Is mie 'n diepte zeg ik joe. 't Is 'n grondeloos gat. Vaaste boom krieg

ie der nooit, houveul voam taauw ie ook aan 'n stain vaastbinden. 't Zol ook ja gain wonner wezn, der is aal zoveul gebeurd. Veur joaren het ter ais 'n allervreesliksten overstroo'm west: dou is dij kolk doar inwuid.

'n Zeewiefke was ter achterbleev'n. In loater joaren hebb'n ze der dou hoge zeediek om hin legt, dou kon ze der nooit weer oet, mit gain meugelhaid. Dat was mis; doar koom'n ongelukk'n van. Der binn'n al ongelukk'n van koom'n, en wel wait wat ter nog gebeur'n zel! Op 'n stille oavend kwam der dudelik 'n minskenstem oet de kolk; dat was 't zeewiefke. Zai zee: „de tied is ter heer, mor de man is ter nait.” Vot ter noa kwam Ailt ter aan, 'n jonge boer mit de beugelsjees. Hai voerde der laangs mit geweld en ien volle run kwam e recht op kolk aan; hai keek nait op of om. Weg was e; nooit weer wat van hom heurd of zain.

Zeewiefkes hebb'n 't aaltied op jong kerels begrepen. Nou haar kolk 'n noam: „Ailsgat”. En 't lag ter weer zo stil, net of ter nooit gain Ailt west haar. Joaren loater gong 't weer net zo. Eerst de stem: De tied is ter weer, De man mout ter heer! Ien volle voart komt ter 'n ruter aan, niks dat hom teg'n hol'n kin. Broes stait 't peerd op bek en zo jagt e van boov'n kolk ien. 'n Plomp de druppels vlaig'n omhoog en kringen over kolk. Gain geluid is ter heurd; nooit is ter wat van man of peerd vernomen. Woar kwam e heer? Wat wol e? Wel zel 't zegg'n. Nooit ain spier zel men der van vernem'n. En wel zel zegg'n, wat ter nog gebeuren mout? Misschien goan doar nog meer jongkerels te gronde. Of zol 't nog slimmer worden? Net zo min as ie 'n spitsbekte vogel on 'n kooi holl'n kinn'n net zo min

kenn'n ie 'n zeewiefke achter diek hol'n. Mout dei hoge staarke zeediek stokkend? Mit 'n vloud is æ koom'n en mit 'n vloud kin ze der ook weer oet. Dji ruter dat het ain van Eelemoa's geslacht west. Mechail was zien noam. En nou hait 't Ailsgat ook wel Mechailtjekolk.

Dit verhaal dateert uit de tijd dat de in het verhaal genoemde dijk nog de zeekerende dijk was. De kolk is ontstaan tijdens een overstroming in het jaar 1717. Met ds Westendorp zijn we nog eens met u teruggegaan in de geschiedenis van overleveringen en volksverhalen. Die tijd is voorbij, maar vele van de verhalen zijn voor ons mede dankzij ds Westendorp bewaard gebleven.

Het uit de 13de-eeuw daterende Ned. Herv. kerk van Losdorp, staande op de deels afgegraven wierde. Zowel de toren als het kerkgebouw zijn reeds verbouwd in de loop der jaren.